

ZDENKA ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941., II, Izbor iz građe*, AGM – Biblioteka Povjesnica, Zagreb 2000., 538 str.

Zdenka Šimončić-Bobetko velik je dio svoga istraživačkog staža posvetila problemu agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918.-1941.). Doktorirala je na temi *Agrarna reforma u sjevernoj Hrvatskoj 1918.-1941.* (1987.) i objavila desetak znanstvenih radova iz ovog područja. Nakon višegodišnjih istraživanja i novih spoznaja o navedenoj problematici, Z. Šimončić-Bobetko željela je objaviti monografiju o agrarnoj reformi i kolonizaciji koja bi obuhvatila sve dijelove koji se danas nalaze u Republici Hrvatskoj. Na žalost nije dočekala objavljivanje monografije; preminula je 1995. za vrijeme pisanja knjige. Mira Kolar-Dimitrijević, kao dugogodišnja recenzentica njezinih radova, predavač gospodarske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i njezina prijateljica bila je upućena u autoričin rad i problematiku te je preuzela pripremanje knjige za izdavanje.

Monografija Z. Šimončić-Bobetko *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.* izdana je 1997. godine i već tada je najavljeno izdavanje drugog dijela koji bi obuhvatio izbor iz građe koju je autorica prikupila tijekom višegodišnjih istraživanja. Nakon nešto više od dvije godine izašla je najavljena knjiga *Agrarna reforma i kolonizacija 1918.-1941. II, Izbor iz građe* u izdanju istih izdavača, AGM-a i Hrvatskog instituta za povijest.

U uvodu je M. Kolar-Dimitrijević istaknula kako je arhivska građa o agrarnoj reformi opsežna (pohranjena je u 150 kutija) pa je napravljen izbor kojim se čitatelju nastoji predočiti raznovrsnost arhivske dokumentacije i izvora. Pri izboru građe nastojali su se obuhvatiti svi čimbenici koju su bili uključeni u agrarnu reformu: veleposjednici, sitno seljaštvo, bezzemljaši te kolonisti koji su se naseljavali na područje Slavonije, Srijema i Baranje. Izabrana građa podijeljena je u više skupina i razvrstana je kronološkim redom, a nastojala se uvrstiti građa koja će biti raznolika i zanimljiva s gospodarskog, socijalnog i političkog stajališta.

Prije nego što prijedemo na pregled glavnih cjelina po kojima je građa podijeljena, napomenut ćemo kako bi ovaj zbornik građe trebalo čitati usporedno s prvom knjigom u kojoj je autorica dala svoje viđenje problema agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju.

Prvo poglavlje donosi *Izbor najvažnijih uredbâ o agrarnoj reformi*. Kako je autorica u prvoj knjizi navela mnoge odredbe uredbâ i zakonâ o agrarnoj reformi, napravljen je samo sužen izbor uredbâ koje su imale veći utjecaj na područje Hrvatske.

Drugo poglavlje nosi naslov *Općeniti prijedlozi i mišljenja raznih stranaka, društvenih asocijacija i pojedinaca o agrarnoj reformi*. Poznato je kako je pitanje agrarne reforme izazvalo burne reakcije u političkom i stranačkom životu Kraljevine. Ovaj izbor građe daje nam uvid u stajalište pojedinih političkih stranaka, društvenih asocijacija i pojedinaca o nižu pitanja vezanih uz agrarnu reformu.

Treće poglavlje donosi neke dokumente vezane uz *Državna dobra (Belje, Topolovac, Božjakovina i Vrana)*. Državni posjedi imali su poseban položaj pri provedbi agrarne reforme jer je vrlo malo zemlje navedenih posjeda odvojeno za agrarnu reformu. Država je nastojala te posjede zadržati u svom vlasništvu i osigurati vladarskoj obitelji Karadorđević i srpskim vladajućim krugovima siguran izvor prihoda.

Četvrto poglavlje *Crkvena dobra* donosi građu koja se odnosi na provođenje agrarne reforme na crkvenim posjedima, i to na posjedima Katoličke crkve, na dobrima Srpske pravoslavne crkve i posjedima u vlasništvu grkokatoličke biskupije i kaptola u Križevcima.

Posebno su zanimljivi dokumenti koji govore o prijedlozima i mišljenjima Katoličke crkve glede provođenja agrarne reforme, a do sada nisu nigdje objavljeni u cjelini.

Poglavlje kojem je posvećeno najviše prostora u ovom zborniku građe je upravo peto poglavlje *Veliki posjedi plemstva i građanstva u Hrvatskoj i Slavoniji*. Agrarna reforma najviše je pogodila velike posjede jer je odlukom vlasti tek stvorene Kraljevine SHS odlučeno da se sve velike posjede ekspropira i da se njihova zemlja dodijeli seljacima koji nisu imali zemlje ili je nisu imali dovoljno. Ovom odlukom ubrzan je proces propadanja veleposjeda koji je započeo još 1848. pa mnoge poznate hrvatske plemićke obitelji ne nalazimo pri provođenju agrarne reforme. Ovdje su predstavljeni oni veleposjedi za koje postoji građa. Prikazano je stanje agrarne reforme na posjedima 47 obitelji i to abecednim redom. Izabrani dokumenti daju nam uvid u način provođenja agrarne reforme na velikim posjedima, ali nam otkrivaju i strukturu posjeda, njegovu tržišnu orijentaciju pa i mogućnost zaključivanja o vrijednosti pojedinih posjeda. Posebnu pohvalu zaslužuje M. Kolar-Dimitrijević koja je priredila knjigu i predstavila svaku obitelj kratkim povijesnim pregledom, zatim je navela koja su imanja bila u njihovu posjedu te kakva je sudbina zatekla njihove posljednje vlasnike.

Šesto poglavlje nosi naslov *Privatni posjedi Dalmacije*, a donosi nekoliko dokumenata koji govore o načinu provođenja kolonizacije u Dalmaciji koja se u znatnoj mjeri razlikovala od načina provođenja kolonizacije u sjevernom dijelu Hrvatske.

U sedmom poglavlju naslovljenom *Posjedi u Istri* uvršten je izvadak iz studije Mate Pavlovića "Agrarna reforma u Istri od godine 1946.-1948." u kojoj autor, između ostalog, analizira i stanje prije Drugog svjetskog rata. Istra je Rapallskim ugovorom 1920. pripala Italiji i u njoj nije bilo agrarne reforme kakva se provodila u ostalim dijelovima Kraljevine, već su zadržani kolonatski odnosi.

Osmo poglavlje *Posjedi gradova* donosi dokumente koji se odnose na provođenje agrarne reforme na zemljištima koja su bila u vlasništvu gradova. Iz dokumenata je vidljivo kako je najveći pritisak agrarnih interesenata bio na posjedima grada Zagreba zbog mogućnosti pretvaranja podijeljenog zemljišta u građevinske parcele.

U devetom poglavlju *Posjedi banaka i dioničkih društava* izdvojena su dva dokumenta koja govore o Hrvatskoj poljodjelskoj banci (osnovana 1902.) i njezinu posredovanju pri prodaji zemljišta. Poznato je da su još prije Prvog svjetskog rata mnoge banke preuzele na sebe rasprodaju veleposjeda čiji su se vlasnici odlučili na njihovu likvidaciju.

Pri provođenju agrarne reforme u međuratnom razdoblju bilo je navlastito osjetljivo pitanje kolonizacije. Deseto poglavlje pod nazivom *Kolonisti i dobrovoljci* donosi dokumente vezane uz ovu problematiku iz kojih je vidljivo kako je kolonizacija vođena političkim interesima vladajućih srpskih krugova koji su naseljavanjem solunskih dobrovoljaca, pretežito Srba, na najplodnije veleposjede u Slavoniji i Srijemu nastojali utjecati na izmjenu demografske strukture stanovništva.

U jedanaestom je poglavlju izdvojeno *Nekoliko zanimljivih statistika*. Statistički podaci o provođenju agrarne reforme i kolonizacije radeni su za Ministarstvo agrarne reforme, a kasnije za Ministarstvo poljoprivrede. Iako s takvim podacima treba biti oprezan pri interpretaciji jer je upitno koliko oni odgovaraju stvarnom stanju, a teško je praviti bilo kakve usporedbe zbog stalnih administrativnih promjena (županija u oblasti, te oblasti u banovine). No, ipak nam oni, uz određeni oprez, oslikavaju stanje u određenom trenutku. Tako npr. statistika veleposjeda u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. po županijama i vlasnicima pokazuje kolika je bila veličina pojedinih posjeda.

Posljednje dvanaesto poglavlje je ujedno i zaključak ovog zbornika dokumenata. M. Kolar-Dimitrijević naglasila je u zaključku kako je agrarna reforma i kolonizacija u međuratnom razdoblju donijela niz problema i političkih spekulacija pa je bilo teško cjelovito prikazati njezino provođenje. Dokumenti koji su uvršteni u ovu zbirku oslikavaju složenost problematike te pokazuju nezadovoljstvo agrarnih interesenata, seljaka, težaka, pa i dobro-

voljaca. Svaki je dokument popraćen komentarom koji nam omogućuje lakše snalaženje i shvaćanje problema agrarne reforme koja je dovela do daljnjeg propadanja veleposjeda.

Na kraju prikaza možemo izraziti žaljenje što Z. Šimončić-Bobetko nije dočekala izdavanje sinteze svojih znanstvenih istraživanja, a ovakav način objavljivanja monografije i usporedno s njom zbornika dokumenata, zaslužuje pohvale i može biti poticaj drugim znanstvenicima, ali i izdavačima da primijene sličnu praksu i na drugim pitanjima hrvatske historiografije.

Snježana Ružić

Josip JURČEVIĆ; *Nastanak jasenovačkog mita: problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, Zagreb 1998., 202 str.

Problematika logora Jasenovac u različitim oblicima prisutna je u javnosti, promidžbi i historiografiji već više od pola stoljeća. Pritom, nažalost, razumljiva i poželjna znanstvena istraživanja kojima je cilj ustanovljenje činjenica o stradanjima žrtava logora Jasenovac nisu nikad dominirala. Naprotiv, osnovna je crta u tim razmatranjima bila promidžba koja je iskorištavala tu problematiku za postizanje određenih političkih ciljeva. To su osobito iskorištavale velikosrpske skupine i pojedinci, poglavito zbog njihova velikog političkog i društvenog utjecaja i sudjelovanju u vlasti bivše komunističke Jugoslavije. Njihova nastojanja, čiji je intenzitet varirao, ovisno o okolnostima, rezultirala su stvaranjem jasenovačkog mita, čija je svrha od samog početka bila optužiti čitav hrvatski narod za sudjelovanje u genocidu nad Srbima, za što bi on trebao kolektivno odgovarati prema opsegu tobožnjeg zločina. Kako je općenito poznato, riječ je o preuveličavanju da broj žrtava nekog zločina nužno upućuje na njegovu veličinu i opseg. Ta je srpska promidžba već od ljeta 1941. godine (tada još promidžba emigrantske vlade i Srpske pravoslavne crkve) počela u inozemstvu, šireći nevjerovatno velike brojeve tobožnjih srpskih žrtava. Već je tada bilo više nego jasno da se želi optužiti čitav hrvatski narod, koji bi zbog svojih navodnih zločina trebao odgovarati.

Zanimljivo je da se tijekom Drugog svjetskog rata, pa i u godinama koje su slijedile neposredno nakon njega (kada navedene promidžbene postavke preuzimaju i nastavljaju pojedine utjecajne skupine i pojedinci u novoj komunističkoj vlasti), pojam logora Jasenovac ne izdvaja kao ništa posebno u odnosu prema čitavom nizu drugih logora i zločina na prostoru bivše Jugoslavije. Sam logor Jasenovac počeo se jače isticati početkom šezdesetih godina, kada je jugoslavenska država problemu žrtava rata, a napose Jasenovcu, dala jednu drukčiju, dugoročnu političku uporabu, sustavnim građenjem ideje jasenovačkog mita. Tezu koju su tada počeli stvarati o tome kako su Hrvati i hrvatska država učinili milijunski genocid nad Srbima, sustavno je zastupala srbijanska historiografija, srbijanski mediji te na poslijetku spomen područje - Jasenovac, koji je bio nositelj provedbe jasenovačkog mita. Te su se tendencije nastavile još jače sedamdesetih, a napose osamdesetih i devedesetih godina kada dostižu vrhunac i kada dolazi do prave hiperprodukcije radova o Jasenovcu. U većini tih znanstvenih radova uz jasnu ideološku svijest i uski znanstveni pristup, temeljni je nedostatak bio u njihovoj jednostranosti, odnosno žrtvama rata su smatrane samo osobe, bilo vojnici ili civili koji su poginuli na pobjedničkoj partizanskoj, odnosno komunističkoj strani. Sve druge žrtve rata nisu uzimane u obzir, niti su se spominjale.

Na takva i slična stajališta pojedini hrvatski znanstvenici nastojali su odgovoriti i odbaciti ove neutemeljene optužbe. Stoga su nužno morali u središte svog razmatranja staviti one aspekte problema logora Jasenovac o kojima je tadašnja promidžba najviše pisala, a to je kako smo već istaknuli preuveličavanje broja žrtava.